

אורות ישראל
מכללה אקדמית לחינוך
מייסודן של מכללות
מורשת יעקב ואורות ישראל

מאורות

עיונים בסידור התפילה ובפרשת השבוע

גיליון י"ט

תשע"ד

חספו 489

ברכת הנסים

למה נלמד דווקא מהגויים?

"ברוך אתה ה' אלקינו מלך העולם שעשה לי נס במקום הזה".
המקור לברכת הנסים, הן של רבים הן של יחיד, נלמד מיתרו
עוד טרם שהתגיייר, מהפסוק "ויאמר יתרו ברוך ה' אשר הציל
אתכם מיד מצרים"¹.
לכאורה נראה משונה שעם ישראל, בעל הנסים המובהקים,
צריך ללמוד את ברכת הנסים דווקא מאדם נכרי, אך מפליא אף
יותר שלמרות מרכזיותם הברורה של דמויות אבות האומה
הישראלית בתנ"ך, ששת (!) האנשים הראשונים שהשתמשו
בביטוי המקורי, "ברוך השם" השגורה בפינו, הם דווקא גויים
ודמויות פחות מרכזיות בהרבה, חלקם אף רשעים.
הראשון היה נח: "ויאמר ברוך ה' אלהי שם"²; אחריו
מלכיצדק: "וברוך אל עליון"³; עבד אברהם (אלעזר): "ויאמר
ברוך ה'";⁴ לבן: "ויאמר בוא ברוך ה'";⁵ אבימלך: "אתה עתה
ברוך ה'";⁶ ואחריו יתרו כנ"ל.
רק כעבור כמעט אלף שנים מלידתו של אברהם איבנו מצאנו
נשים שבירכו את נעמי, "ותאמרנה הנשים אל נעמי ברוך ה'
אשר לא השבית לך גאל"⁷, ואת דוד המלך שמאמץ במקומות
רבים את ברכת ה'⁸.

בדומה לכך, אף הפקת המסקנות של דרכי ה' המכונה "ונוהפוך
הוא"⁹, לומדים מהגויים, כאשר אומר יתרו, "עתה ידעתי כי
גדול ה' מכל האלהים כי בדבר אשר זדו עליהם"¹⁰. כך ראינו
בחטא המרגלים, שפחדו ישראל לכבוש את ארץ ישראל. למרות
כל הנסים שראו מקרוב, שוב נוכרייה, רחב הזונה, היא זו
שמשכנעת את המרגלים של יהושע לשכנע את ישראל שהאומות
מסורות בידיהם. היא מעידה שנסי ה' דווקא הספיקו לגויים.¹¹
אף באחרית הימים אנו רואים שהגויים יקדימו אותנו בהערכת
הנסים, שכתוב, "אז יאמרו בגוים הגדיל ה' לעשות עם אלה"¹²,
ורק לאחר מכן מצהיר ישראל, "הגדיל ה' לעשות עמנו"¹².

1. עם ישראל רגיל לנסים, שהננו קצת "מפונקים" מהיחס המיוחד של הקב"ה ואיננו אובייקטיביים כמו הגויים. נוסף לכך את התכונה שליהודים יש נטייה דיס-פרופורציונלית להיות נויורטיים,¹³ דבר העלול להביא לתלונות ולפחדים מוגזמים, ולא-הערכת הישועה.
2. "יתרון" נוסף שיש לגויים בתחום זה הוא שהם מודעים יותר מאתנו לכל הנסים והצלחות מהפחים שטמנו לנו, ולפעמים אין אנו אף מודעים להם. כך שמעתי בשם המגיד מדובנוב על הפסוק, "הללו את ד' כל גוים שבחוהו כל האומים כי גבר

עלינו (!) חסדו"¹⁴ שלפעמים ההצלה באה עוד טרם שהתגלתה לנו הסכנה.
3. "יתרון" נוסף שיש לגויים הוא שאין הם עמוסים במצוות מעשיות רבות העלויות להסיה את דעתם מעניינים כלליים. במיוחד לפי התפישה שהאבות קיימו את כל התורה,¹⁵ באים הז"ל לומר שגם אבותינו היו טרודים ועסוקים "להיות אלוהיים", ופחות עוסקים בלברך אותו. מרן הרב קוק זצ"ל מבחין בין ההתמקדות הילדותית בעצמו של הקב"ה, לעומת התפישה הבוגרת של ישראל המחקה את מעשי ה' כדבר חשוב אף יותר.¹⁶ "גדולה הכנסת אורחים מקבלת פני השכינה"¹⁷. כך גם עולה מהברכות של האבות,¹⁸ המברכים בני אדם (!) יותר מאשר שמברכים את ה'. עם ישראל יודע שהקב"ה הוא מקור הברכות ואינו זקוק לברכותינו. כך יש להבין גם את ברכת ה' כלפי ישראל והאומות המברכות אותנו, "ומברכך ברוך"¹⁹, שמרמו בכך שטוב היו עושים הגויים לברך בני אדם (ובמיוחד ישראל) יותר, מאשר לברך את ה' שאינו זקוק לכך! כך גם בבלעם, "לא תאור את עם כי ברוך הוא"²⁰, כלומר אל תתלהב מכך שאתה מדבר עם ה', אלא תתרכז יותר בברכת ישראל ולא בקלתם! כך גם בברכת בלעם לישראל, "מברכך ברוך וארריך ארוך"²¹. כך מדגים הקב"ה בעצמו, שרגיל לברך את ישראל ולא את עצמו, "ברוך תהיה מכל העמים"²² ובאריכות בברכות, "ברוך אתה בעיר וברוך אתה בשדה"²³ ואפילו מברך ה' את החי ואת הצומח שלנו.²⁴ כך נוהג גם משה רבנו שמברך אף את השבטים הבודדים, "ברוך מרחיב גד", "ברוך מבנים אשר", אך אינו מברך את ה', שאינו זקוק לברכות ושיש בכך אולי אפילו חוצפה.

4. ייתכן להוסיף, שבתקופה שכל גויי הארץ הם עובדי עבודה זרה הרגילים בהגשמת אלוהיהם ואף ביצירתם, הטוב ביותר שניתן לצפות מהם הוא שיברכו את ה', שעדיין מראה סוג מסוים של חוצפה ו"בעלות" חלילה, שכביכול אדם יכול ו"צריך" לברך את ה'. מדאורייתא אנו מברכים את ה' רק על התורה, הארץ ויבולה, כלומר רק דרך מתנתיו המיוחדות ביותר אלינו, ולא מברכים אותו בעצמו, בתור "חבר שלנו", ח"ו.

ובכל זאת, כשמגיע להכרת הנסים יש "יתרון" למרחק ולאובייקטיביות של הגויים, שיש ללמוד מהם לפקוח עיניים ולא לקחת את הנסים כמובנים מאליהם.

הרב ארי יצחק שבט
מרצה לתושב"ע, ליהדות ולמחשבת ישראל

1 בבלי, ברכות נד ע"א, על פי שמות יח, י.
2 בראשית ט, כו.
3 שם די, כ.
4 שם כד, כז.
5 שם כד, לא.
6 שם כו, כט.
7 רות ד, יד.
8 שמואל א, כה, לב; שם, לט; מלכים א א, מח; תהלים כח, ו; לא, כב; מא, יד; סו, כ; סח, לו; עב, יט; פט, נג; קיט, יב; קמד, א. גם בדורות המאוחרים מצאנו ברכת "ברוך ה' מפי הגויים, חירם: מלכים א ה, כא; מלכת שבא: מלכים א י, ט.
9 על פי אסתר ט, א, ומוטיב מרכזי במגילת אסתר.
10 שמות יח, יא; ילקוט שמעוני, ירמיהו רמז שיט.
11 יהושע ב, ט-יא.
12 תהלים ככו, ב-ג.
13 הרחבתו על כך במאמרי, א' שבט, "הפתרון לאנטישמיות ולהבנת הסגולה הלאומית הישראלית בעידן הגלובלי ואוניברסלי במשנת הרב קוק", אורשת ד (תשע"ג), הערה 135 ואילך, שהתכונות של בכורים מופיעות בצורה מובהקת אצל "בני בכורי ישראל".

14 ראו שאלות דרב אחאי גאון, כו.
15 בבלי, יומא כח ע"ב.
16 ראו בהרחבה אצל מרן הראי"ה קוק, אדר היקר, עמי קל-קלא, וקמה.
17 בבלי, שבת קכו ע"א.
18 כך מצינו גם, שופטים יז, ב, "ברוך בני לד"; שמואל א, טו, יג, "ברוך אתה לה'".
19 בראשית כז, כט.
20 במדבר כב, יב.
21 שם כד, ט, אפילו בהקדמת הברכה לארור, לעומת שאר הפסוקים המקבילים, כדי לחדד עניין זה, החלש אצל בלעם.
22 דברים ז, יד.
23 בהרחבה בדברים כח.
24 שם, ד, "ברוך פרי בטןך ופרי אדמתך ופרי בהמתך".

הכרח וחופש

אינה תכליתית גרידא, אלא ביטוי של דבר עמוק יותר, מלא אהבה וזהות לדבר.

אך המעלה העליונה ביותר בהנהגת החופש היא עצם העובדה שעם ישראל פועל עם אל, כמו שאומרים בהושענות, "אני והו הושיעה נא". עם ישראל והקב"ה פועלים יחד, אנו נעשים שותפים של הקב"ה ליצירה זו (עיינו שיחות הרב צבי יהודה, פרשת תרומה).

המלב"ים בפירושו לעשיית המקדש משתמש ב"חוק התהודה" במוזיקה. הוא ממשיך את עשיית המקדש לנבל קטן שיהיה באותו חדר עם נבל גדול. כל פריטה וצליל שיפרטו על הנבל הקטן הוא ישמיע גם מתוך הנבל הגדול. כך גם בעשיית האדם את המקדש ובאופן כללי בעשייתו מעשים בעולם. כל מעשה הוא בעל השפעה על העולם, שכן "האדם הוא עולם קטן והעולם הוא אדם גדול". אם אדם יתנהג בשמחה ובטוב ויקיים את מצוות בוראו, כך גם תשתנה המציאות והעולם ינגן לו חזרה חיים שלמים ושמחים. "ואם ישמיע כל קנים והגה והיה בעברו את מצוות ה' ותורתו, כך יגדל המספד על הנבל הגדול על החורבן וההשחתה שיהיה בכל העולמות" (מלבי"ם שם).

מיד לאחר בקשת הנדבה מעם ישראל, שהיא הביטוי לשותפות, נאמר: "ועשו לי מקדש ושכנתי בתוכם". ה' שוכן בתוך עם ישראל. לקראת הגאולה אפשר לראות את זה בציונות שהחליטה לפעול עם אל ולהקים מדינה. זוהי מדרגה שבה הקב"ה נותן לעם ישראל מקום לדב, "עם זו יצרתי תהילתי יספרו".

דומה הדבר ללא העוזב את אופני בנו מתוך אמון בילד שייסע ישר ולא ייפול. כך גם הקב"ה, מתוך אמון והתאחדות ביצירתו, בעמו, נותן להם מקום לפעול ולכוון את בית מקדשו. זהו תהליך של הכרה בעצמיות ופיתוחה וכן באתחלתא דגאולה. עם ישראל חוזר לעצמיות שלו, להבנות כעם שלא כפוף לעמים אחרים. זהו מצב ראשוני של פיתוח עצמיות, שמתעסק יותר בקיומיות ובארציות, וזהו רק שלב בדרך להכרת העצמיות האמתית הטמונה בעם ישראל, המלאה באלוקות.

יעל ויסברג

סטודנטית במסלול ריקוד (מחול ותנועה)

בפרשתנו נאמר, "דבר אל בני ישראל ויקחו לי תרומה מאת כל איש אשר ידבנו ליבו ויקחו את תרומתי".

יש מאורעות שבהם בוחר הקב"ה להנהיג את עולמו בהכרח, ללא הסברים, בלי קשר לבחירתנו, כדברי המשנה, "על כרחך אתה נוצר, ועל כרחך אתה נולד, ועל כרחך אתה חי, ועל כרחך אתה מת, ועל כרחך אתה עתיד ליתן דין וחשבון לפני מלך מלכי המלכים הקב"ה" (אבות ד, כט). קיימת שורה ארוכה של "על כרחך" שיש בעולם: על כרחך אתה יהודי, ועל כרחך השמש תזרח מחר וכו'. יש בהנהגה זו צד גבוה מאוד שבו אין מקום לקלוקול אנושי. הקב"ה מדבר בשפתו האלוקית בלבד ואין אנו יכולים לומר שם אף מילה.

אך בפרשתנו קורה דבר מפתיע. דווקא במקום שהוא ביתו של אלוקים, נוי של עולם, המקום הקדוש ביותר בעולם, הקב"ה נותן לנו מקום לפעול ולקחת חלק בבנייתו ללא שום הכרח וציווי. כמו שמבאר המלבי"ם: "לא אמר ויתנו לי תרומה שאז היה מצוות עשה וחיוב על כל אחד ליתן, והי רצה שתרומה זו תהיה מנדבת לב ורצון חופשי לא עיי שום הכרח [...] לכן באר שאינו מצווה רק שימנו גבאים לקבל ממי שירצה ליתן".

בניית בית המקדש נעשית ממקום רצוני וחופשי בלבד. אם לא תרצה – אל תביא.

גם הנהגה זו של הקב"ה מופלאה היא ועומדת גם עם המעלות המיוחדות לה. אנסה לעמוד על מקצתם, ומשם להגיע ליסוד הנמצא בפרשתנו ובבניית בית המקדש.

ראשית, אדם הפועל מתוך רצון חופשי מראה בכך הזדהות עמוקה עם הפעולה, שלולא היה מזוהה אִתה ומבין את תכליתה, לא היה פועל מרצונו החופשי. בניגוד לאדם הפועל מתוך הכרח, שאותו תלווה תחושה של ניכור וזרות בעשיית הפעולה.

שנית, אדם הפועל מתוך רצון והזדהות לא ירצה רק לסמן "ויי", אלא יעשה את הפעולה על הצד הטוב ביותר מתוך אהבה לדבר. בגמרא, שבת דף קב נאמר: על הכלים במשכן "אין עניות במקום עשירות" ומפרש רש"י שם "לא עשו דבר בצמצום אלא הכל מתחלתן דיים והותר". כלומר העשייה

במעגלי העם היהודי

ארון הספרים היהודי

עמליה צורן

"אין חכמת אדם מגעת אלא עד מקום שספריו מגיעין", אמר ר' יצחק קנפנטון, ואכן, ספרים רבים נכתבו על ידי גדולי ישראל במהלך הדורות.

הביטוי "ארון הספרים היהודי" מקפל בתוכו חיים שלמים של עם. ארון הספרים היהודי כולל ספרות ענפה שנכתבה בכל הדורות ומהווה את תשתית הקיום של היהדות; ספרות המעצבת את חייו של היהודי במעגל החיים, במעגל השנה, בימי השבוע; ספרות המכוונת אותו להתנהגות נאותה בין האדם לקב"ה ובין אדם לחברו.

בארון הספרים היהודי נמצא את התנ"ך, המשנה, המדרש, התלמוד הבבלי והתלמוד הירושלמי, המהווים את בסיס קיומו של העם היהודי. נוספו אליהם ספרי הלכה ופילוסופיה המתמודדים עם הדינמיקה של החיים היהודיים ברחבי העולם. ספרים אלו מחזקים את האמונה ומספקים דרכים להתמודדות יום-יומית עם תלאות החיים של היהודים הפזורים ברחבי העולם.

בארון הספרים היהודי נמצא את "משנה תורה" לרמב"ם, העוסק בכל היבטי חייו של היהודי. בהמשך נוסף אליו ה"שולחן ערוך" מאת ר' יוסף קארו. במקביל לספרי ההלכה נמצא גם את "מורה נבוכים" שעוסק בפילוסופיה יהודית ואת ספר "הכוזרי", את ספר "הזוהר", הפותח בפנינו את עולם הקבלה, וספרי פרשנות רבים שנכתבו על כל אחד מהם.

ספרים בעלי אופי שונה הם ספרי השאלות והתשובות. ספרים אלו מסייעים לכל אדם לפתור את בעיותיו ההלכתיות ומציגים בפנינו את קורות העם היהודי לדורותיו, את חיי היום-יום של היחיד ושל הקהילה, במציאות משתנה.

חייו של היהודי באים לידי ביטוי גם בספרות הפיוטים שבחלקם הם חלק בלתי נפרד מן התפילה עד ימינו. ספרי התפילות, המחזוריים, וספרי התחינות, מייצגים גם הם את האפיונים השונים של עדות ישראל ושל הקהילות השונות. בשנים הבאות נוספו לארון זה ספרי חסידות, ספרי מוסר, איגרות וספרי מסע.

ארון הספרים היהודי ממשיך להתרחב עם השנים וללוות את חייו של העם היהודי לאורך הדורות. מ"ספר הספרים" ועד היום מכונה העם היהודי "עם הספר".

לעיון נוסף

- אדרי, יהודה, **ארון הספרים היהודי**, יריד הספרים, ירושלים תשס"ג
- אזולאי, חיים יוסף דוד, **שם הגדולים השלם**, המוסד לעידוד לימוד התורה, ירושלים תשנ"ד
- איזנברג, יהודה, **תורה מסיני**: השתלשלות התורה בכתב ובעל פה, השכל, ירושלים תשנ"ה
- עמינח נח, ניצן יוסף, **גדולי האחרונים: מרכזי תורה בארץ ישראל ובתפוצות במאות השש עשרה – התשע עשרה**, הסוכנות היהודית לארץ ישראל, המחלקה לחינוך יהודי ציוני, האגף לתכניות לימודים ופרסומים, ירושלים תשס"א/2000